

вие. Сеймовая Конституция 1578 г. признала исключительное право возведения в шляхетство за Вальным сеймом. Только во время военных действий король мог даровать шляхетство за важные государственные заслуги. Одним из характерных признаков сословной консолидации и шляхетского равенства стала отмена аристократических и наследственных титулов (князей, баронов, графов), исключая те из них, что были дарованы раньше и допущены Люблинской унией. Другим внешним признаком шляхетского равенства стало принятое в светских и сеймовых кругах обращение друг к другу — «пане браце», превращение шляхетской усадьбы в недоступное для власти владение.

Следует отметить, что позже в общественно-политической мысли конца XVII — первой половины XVIII в. Речи Посполитой преобладают представления о незыблемости кардинальных прав шляхты. Сеймовая Конституция 1669 г. гласила, что всякие изменения в государственном строе Речи Посполитой не могут не сопровождаться великими потрясениями и «революциями» и поэтому запрещаются.

С завершением процесса формирования сословно-представительной монархии, ограничением верховной власти и закреплением прав, привилегий и вольностей шляхты в законодательстве и практике общественной жизни верховная власть утрачивает свое прежнее значение. Однако Вальные сеймы по-прежнему остаются и являются главным стражем шляхетских вольностей. Шляхетские послы торжественно представлялись королю и сеймовой братии, но реально мало кто участвовал в значащих сеймовых дискуссиях. В целом общий правовой и политический уровень шляхты был высоким, однако в этот период преобладали их групповые и персональные интересы, что в конечном итоге стало одним из оснований распада Речи Посполитой.

*С.В. Кротаў
БДЭУ (Мінск)*

**СТАНАЎЛЕННЕ СІСТЭМЫ МЯСЦОВАГА
ШЛЯХЕЦКАГА САМАКІРАВАННЯ ў XVI —
ПАЧАТКУ XVII ст. ЯК ПЕРАДУМОВА
ПЕРАЎТВАРЭННЯ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОВСКАГА
ў САСЛОЎНА-ПРАДСТАЎНІЧУЮ МАНАРХІЮ**

Шляхецкае самакіраванне як інстытут улады з'яўлялася най-
больш развітай і функцыянальнай з існуючых у той час сістэм са-
макіравання, якое ажыццяўлялася праз соймакі і сходы шляхты.

Упершыню скліканне павятовых соймаў адбылося ў 1511 г. па прапапаве Вялікага князя Жыгімонта I для выбару паслоў на сойм. Пазней павятовыя соймікі пачалі склікацца рэгулярна па ўсёй дзяржаве. Сойм як інстытут улад меў здвойны характар: з'яўляўся адначасова і парламенцкім інстытутам дзяржавы і органам мясцовага кіравання і самакіравання.

Гісторыя вядома шэсць відаў соймаў: перасоймавыя, рэляцыйныя, каптуровыя, дэпутатскія, элекцыйныя і гаспадарчыя. Замацаваныя Віленскім прывілеем 1565 г. перасоймавыя соймікі збіраліся для заслухоўвання мясцовай шляхтай легата Вялікага князя аб скліканні сойма, пытаннях, якія будуць разглядацца на ім, выбару паслоў і складання для іх інструкцыі. Менавіта скліканне перасоймавых соймаў стала першым і найбольш значным крокам мясцовай шляхты да ўдзелу ў кіраванні дзяржавай.

На рэляцыйных соймах, якія збіраліся не пазней чатырох тыдняў пасля заканчэння сойма, паслы дакладалі аб сваёй дзейнасці на сойме і аб'яўлялі соймавыя ўхвалы. Вядома, што з канца XVI ст. рэляцыйныя соймікі мелі права прымаць ухвалы па рэалізацыі пастапоў сойма, а таксама па пытаннях, якія сойм перадаваў па вырашэнне мясцовай шляхце.

Каптуровыя соймікі збіраліся ў часы міжкаралеў'я па ўласным жаданні павятовай шляхты і дзейнічалі па прышчыпах канфедэрацыі. Упершыню такія соймікі былі скліканы пасля смерці Вялікага князя Жыгімонта II у 1572 г. Асноўнай мэтай іх дзейнасці было імкненне шляхты як перадавога саслоўя забяспечыць унутраную бяспеку і захаваць цэласнасць дзяржавы. Да выбару новага манарха ім належала ўся паўната ўлады ў павеце.

Элекцыйныя соймікі склікаліся для выбару кандыдатаў на пасады земскага павятовага суда, падкаморскага суда, пасады павятовага харунжага і павятовага маршалака, з ліку якіх Вялікі князь абавязаны быў прызначыць на вышэйадзначаныя ўрады. Такім чынам, значная частка пасадаў у павеце замяшчалася з ліку мясцовай шляхты і пры яе непасрэдным і ўплывым удзеле.

З пачатку XVII ст. афармляюцца гаспадарчыя соймікі, якія збіраліся па пытаннях прыняцця ўхвалаў па гаспадарчых справах паведа, размеркаванні падаткаў, ухваленых соймам, выбару камісараў у Трыбунал скарбовы ВКЛ. Асабліва можна зрабіць выснову, што кіраванне гаспадарчай дзейнасцю ў павеце і кантроль за ёй ажыццяўляла таксама мясцовая шляхта. Нараду з імі дзейнічалі дэпутацкія соймікі, якія самастойна збіраліся кожны год для выбару суддзяў у склад Трыбунала ВКЛ, створанага ў 1581 г. Такім чынам, мы бачым, што мясцовая шляхта прымала удзел у кіраванні дзяржавай не толькі праз сойм, але была прадстаўлена ў вышэй-

шых судовых інстанцыях. Як бачна, кожны з соймакаў выконваў тую функцыю, дзеля якой склікаўся. Але пры супадзенні тэрмінаў правядзення (што характэрна для дэпутацкіх, элекцыйных і гаспадарчых соймакаў) соймакі маглі трансфармавацца ў адзін, які вырашаў пытанні, характэрныя для усіх аб'яднаўшыхся.

Аналіз дзейнасці прадстаўнічага органа шляхты дае падставу казаць аб высокім узроўні і высокай культуры шляхецкага самакіравання, што праяўлялася ў самастойным вырашэнні або непасрэдным удзеле ў вырашэнні пытанняў мясцовага і агульнадзяржаўнага значэння па карысць як сабе, так і ўсёй дзяржаве. Падводзячы вышкі, можна сцвярджаць, што дэцэнтралізацыя дзяржаўнай улады ў ракурсе разглядаемага намі пытання мела пазітыўныя вынікі, спрыяла не толькі развіццю самастойнасці ў вырашэнні мясцовых пытанняў, але ўвогуле пераходу да новай, больш якаснай, сістэмы кіравання дзяржавай — саслоўна-прадстаўнічай мапархія.

П.М. Кудрэйка

БДЭУ (Мінск)

ГАРАДЫ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОВСКАГА І КУЛЬТУРНЫ РЭНЕСАНС БЕЛАРУСІ

Эпоха культурнага Рэнэсансу прыходзіцца на час найбольшага росквіту Беларусі як складанай часткі Вялікага княства Літоўскага (ВКЛ), адной з найбольш развітых еўрапейскіх дзяржаў Новага часу. Беларусь засвойвала шматлікія рэнесансавыя набыткі Захаду. У яе прававой сістэме адбывалася рэцэпцыя норм рымскага права, а таксама ўплыў пямецкага гарадскога права, больш вядомага як магдэбургскае.

Магдэбургскае права на землях ВКЛ будавалася па прынцыпу незалежнасці горада ці мястэчка ад феадальнай адміністрацыі і юстыцыі з прамым падпарадкаваннем Вялікаму князю: усталяванне асобнай гарадской улады (магістрата) па самакіраванні; пэўныя ільготы для эканамічнага ўзмацнення горада, узвышэння яго палітычнай ролі; вызначэнне асабістых правоў, павіннасцяў і абавязкаў гараджан. Першымі былі дадзены граматы сталіцы дзяржавы — Вільні ў 1387 г., Брэсту — у 1390 г. Затым паступова на працягу XIV—XVII ст. многія гарады і мястэчкі Беларусі атрымалі гэтыя граматы: Гродна — у 1391 г., Слуцк — у 1441 г., Полацк — у 1498 г., Орша — у 1620 і г.д. Гораду Мінску грамата на магдэбургскае права была дадзена 14 сакавіка 1499 г.

Распаўсюджванню магдэбургскага права спрыяла тое, што ВКЛ даволі часта падвяргалася ваенным пападам, і дзяржава была